

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

"ורב חסד ואמת" – הרעיון המרכזי של ספר יונה

12. בעל המצודות על יונה א, ב:
"ולפי שנינו הוא ראש ממלכת אשור, שבת אפו של המקום ב"ה, רצה להחזירם למוטב, למען יעמדו להיות רצועת מרדות על ישראל".
13. המלבי"ם על יונה א, ב:
"ולא היתה השליחות בשביל נינוה... רק כי היתה ההשגחה על נינוה בשביל ישראל, אחר שאשור הוכן להיות שבת אפו של ה' לרדות בו את ישראל שנתחייבו למקום, רצה ה' להשיבם בתשובה, כדי שיהיו מוכנים למלאות גזירתו על ישראל...".
14. הילקוט שמעוני (תקמ"ט):
"משלו משל לעבד שברח מרבו כהן לבית הקברות... אמר לו רבו, יש לי עבדים כמותך...".
15. המדרש במכילתא פרשת בא, פתיחה אות ד' (וראה הציטוט באברבנאל כאן א', ג):
"ירמיהו תבע כבוד האב וכבוד הבן, שנאמר יחננו פשענו ומרינו, אתה לא סלחת, לכך נכפלה נבואתו... אליהו תבע כבוד האב ולא כבוד הבן, שנאמר יקנא קנאתי לה' צבאות, ומה נאמר - יויאמר לך שוב לדרכך - שאי אפשרי בנבואתך. יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב, שנאמר ויהי דבר ה' אל יונה שנית - שנית נדבר עמו, שלישית לא נדבר עמו".
16. נחום א, א-ב:
א מִשָּׂא נִינּוּה סֵפֶר חֲזוֹן נְחוּם הָאֱלֹקִים. ב אֶל קִנּוּא וְנִקְסָם יְהוֹנָה נִקְסָם יְהוֹנָה וְיַעֲלֵם נִקְסָם יְהוֹנָה לְצַרְיוֹ וְנוֹטֵר הוּא לְאִיבֵיו. ג יְהוֹנָה אָרַךְ אֶפְסִים וּגְדוּל-וּגְדָל- (כֹּחַ וְנִקְסָה לֹא יִנְקָה יְהוֹנָה בְּסוּפָה וּבְשַׁעֲרָה דְרָכּוֹ וְעָנָן אֲבָק רִגְלָיו.
17. ובתרגום שם (ועיין מהר"י קרא):
"מלקדמין איתנבא עליה יונה בר אמיתי נביא דמגת חפר ותבת מחובהון וכדו דאוסיתפת למחטי...".
18. כך גם במדרש (ילקוט שמעוני, תק"ן):
"ולאחר ארבעים יום שבו לדרכיהם הרעים יותר מן הראשונים...".
19. ירושלמי מסכת תענית ב, א:
"אמר רבי שמעון בן לקיש תשובה של רמיות עשו אנשי נינוה... אמר רבי יוחנן, מה שהיה בכף ידם החזירו, מה שהיה בשידה תיבה ומגדל לא החזירו".

1. גמרא מגילה לא, ע"א
"ביום הכיפורים קורין 'אחרי מות' ומפטירין 'כי כה אמר רם ונשא'. ובמנחה קורין 'בעריות' ומפטירין 'ביונה'".
2. בית יוסף, טור, אורח חיים, תרכ"ב:
"ומפטיר ביונה לפי שיש בו גודל כח התשובה".
3. משנה במסכת תענית (ב, א):
"אחינו, לא נאמר באנשי נינוה 'יורא א-להים את שקם ואת תעניתם', אלא, 'יורא א-להים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה'...".
4. סנהדרין פט, ע"א:
"הכובש נבואתו כגון יונה בן אמיתי".
5. התשובה בספר יונה:
פרק א' - תשובת המלחם
פרק ב' - תשובת יונה
פרק ג' - תשובתם של אנשי נינוה
6. רבינו יונה בשערי תשובה (שער ראשון, ב)
"והוא יודע כי יצא הקצף עליו ויש לו מנוס לנוס שמה והמנוס הוא התשובה, והוא עומד במרדו והינו ברעתו... ולא יגור מפני האף והחמה, על כן רעתו רבה...".
7. יונה ג, י:
"יורא הא-להים את מעשיהם, כי שבו מדרכם הרעה וינחם הא-להים על הרעה אשר דיבר לעשות להם, ולא עשה".
8. רש"י על יונה א, ג; (ילקוט שמעוני, תקמ"ט):
"ומה ראה יונה שלא רצה לילך אל נינוה? אמר, הגויים קרובי תשובה הם, אם אומר להם ויעשו תשובה, נמצאתי מחייב את ישראל שאין שומעין לדברי הנביאים".
9. מהר"י קרא (מהר"י קרא א, ג):
"בשביל כך לא רצה ללך לשם, שכשישובו אנשי נינוה בשביל נבואה אחת שניבא להם יונה, מיד יכעוס הקב"ה על ישראל שכמה נביאים נבאו להם לישראל ולא החזירום למוטב. "
10. מצודת דוד בפירושו ליונה ד, ב:
"הנה בזה תוסיף כעסך על ישראל בראותם כח התשובה ואינם לוקחים מוסר... ולכן היה קשה עלי הנבואה".
11. ישעיהו י, ה-ו:
"הוי אשור שבת אפי ומטה הוא בידם זעמי, בגוי חנף אשחנו...".

20. יונה ב', ט"ז-י':
"משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו"
"ואני בקול גדול אזבחה לך אשר נדרתי אשלמה"
21. מצודת דוד על יונה ב ט' וי':
"הם אנשי הספינה, המשמרים הבלי שוא הוא העכו"ם, ידעתי שהם יעזבו חסדם ולא יקיימו מה שנדרו בעת צרה ... רוצה לומר שאלך אל נינה ובקול תודה אעשה את הקריאה במצוותך, כי יהיה זה לך כזבח ומנחה כי הנה שמוע מזבח טוב"
22. יונה א', ט"ז:
"וייראו האנשים יראה גדולה את ה' ויזבחו זבח לה' וידרו נדרים"
23. יונה ג, א-ב:
"ויהי דבר ה' אל יונה שנית לאמר, קום לך אל נינוה..."
24. יונה ד', י"ז-א:
"אתה חסת על הקיקיון...ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר..."
25. אברבנאל (שם, השאלה החמישית):
"היה לו לקב"ה להשיב את יונה, ואיך לא אחוס על האנשים אשר שבו אלי בכל לבבם ובכל נפשם, ומשורת הדין מודה ועוזב ירוחם, ואיך לא זכר לו זאת הטענה, וזכר החלושה מהנערים ובהמה רבה...וידוע שמפני תשובתם ניחם ה' על הרעה, לא מפני הנערים והבהמות"
26. המלבי"ם על זריזותו של יונה בעניין הספינה (א', ג')
"ומהר יונה לשלם שכר כל האניה והיה לו בזה שתי כוונות, אם שתלך תיכף, ואם שלא ימצאו על האניה נפשות רבות, אחר שידע שהעוברים באניה יהיו בסכנה, ולא רצה שיאבדו נפשות רבות"
27. מכילתא על פרשת בא:
"אלך חוצה לארץ לפי שאין שכינה נגלית שם"
28. גמרא יבמות צח, ע"א:
"שנית - שנית דברה עמו שכינה, שלישית לא דברה עמו שכינה"
29. מדרש במכילתא, בא, וילקוט שמעוני, תק"ן, ומביאו אותם האברבנאל:
"א"ר יונתן לא הלך יונה אלא לאבד את עצמו בים, שנאמר 'שאוני והטלוני אל הים', וכן אתה מוצא באבות ובנביאים שנתנו נפשם על ישראל, כמו שאמר במשה יועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך...' (שמות לב, לב), ובדוד מה הוא אומר 'ויאמר דוד אל ה'...הנה אנכי חטאתי...תהי נא ירך בי ובבית אבי' (שמואל ב כד, יז)... הקב"ה עצמו לימד למשה לסגור על עמו ולהתפלל עליהם גם נגד גזירותיו שלו: 'אמר לו הקב"ה למשה, רד מגדולתך... עכשו ישראל חטאו, אתה למה לי? מיד תשש כוחו של משה ולא היה בו כח לדבר, וכיון שאמר 'הרף ממני ואשמידם' אמר משה, דבר זה תלוי בי, מיד עמד ונתחזק בתפילה וביקש רחמים (ברכות לב, ע"א)".

27. שמות ל"ג, י"ט:
"אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם"
28. הגמרא בברכות ז', ע"א:
"וחנותי את אשר אחון - אף על פי שאינו הגון, ורחמתי את אשר ארחם - אף על פי שאינו הגון"
29. שמות ל"ד, ו-ז:
"ה', ה' א-ל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עוון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה..."
30. הגמרא בראש השנה י"ז, ע"ב:
"ה', ה' - אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה"
31. ירושלמי מסכת מכות ב, ו:
"שאלו לחכמה - חוטא מה עונשו, אמרה להם 'חטאים תרדוף רעה'. שאלו לנבואה - חוטא מה עונשו, אמרה להם 'הנפש החוטאת היא תמות'. שאלו לקודשא בריך הוא, אמר להם יעשה תשובה ויתכפר"
32. דברים יא, כו-כח:
"ראה אנכי נתון לפניכם היום ברכה וקללה. את הברכה אשר תשמעו אל מצוות ה'...והקללה אם לא תשמעו אל מצוות ה'..."
33. הנצי"ב מוולוז'ין בהעמק דבר (שמות ל"ד, ו)
"ומשמעו שדרכיו אינם כדרכי בני אדם, שמי שהוא רב חסד אינו רב אמת להעניש כמו שמגיע. אבל הקב"ה אף על גב שהוא רב חסד, מכל מקום הוא רב אמת. וגבהו דרכי ה' מדרכינו"
34. הגמרא בראש השנה י"ז ע"ב:
"אילפא רמי, כתיב ורב חסד וכתוב ואתה, הא כיצד?"
35. הגמרא בסנהדרין קי"א, ע"א:
"דתניא, כשעלה משה למרום, מצאו לקב"ה שיושב וכותב 'ארך אפים'. אמר לפניו, רבש"ע, ארך אפים לצדיקים, אמר לו אף לרשעים. אמר לו רשעים יאבדו..."
36. יונה פרק ד', ב':
"על כן קדמתי לברוח תרשישה כי ידעתי כי אתה א-ל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד---ונחם על הרעה"
37. סיפור הקיקיון
"וימן ה' א-להים קיקיון" (ד, ו)
"וימן ה' דג גדול" (ב, א)
"וישמח יונה על הקיקיון שמחה גדולה" (ד, ו)
38. רד"ק על יונה ד', ד':
"יעוד אראך אות שאינו מן הדין שיחרה לך על סליחתו לשבים"
39. במדרש ילקוט שמעוני (תקנ"א):
"באותה שעה נפל על פניו ואמר, הנהג עולמך במידת הרחמים, דכתיב לה' א-להינו הרחמים והסליחות"

"באותה שעה נפל על פניו ואמר הנהג עולמך
במידת הרחמים, דכתיב 'לה' א-להינו הרחמים
והסליחות"
50. מלאכי ג, ז:
"שובו אלי ואשובה אליכם אמר ה' צבאות"

40. ר' יהושע אבן שועיב, חלקים מדרשתו מובאים
בספר "ימים נוראים" של ש"י עגנון, ומצוטטים
בהרחבה בפירוש "דעת מקרא":

"באה נבואת יונה בן אמיתי, להורות כי ה' יתעלה
רחמיו על כל מעשיו, ואפילו על אומות העולם, כל
שכן בישראל. ולכן אנו מפטירין אותה בזה היום,
בשעת מנחה, שהיא שעה רצויה...למדנו מזה
העניין, כי ה' מלא רחמים ואפילו שהיו גויים
ועושין חמס גדול, קיבל ה' תשובתם, כל שכן אנו,
עם מרעיתו וצאן ידו..."

41. רבינו יונה בשערי התשובה (א', א),

"מן הטובות אשר היטיב ה' עם ברואיו, כי הכין
להם הדרך לעלות מתוך פחת מעשיהם..."

42. יונה ד', ב':

"ויתפלל אל ה' ויאמר, אנה ה' הלא זה דברי עד
היותי על אדמתי, על כן קדמתי לברוח תרשישה,
כי ידעתי כי אתה א-ל חנון ורחום ארך אפים ורב
חסד ---- ונחם על הרעה"

43. שמות לד, ו

"ויעבור ה' על פניו ויקרא ה', ה' א-ל רחום וחנון
ארך אפים ורב חסד ואמת"

וכן במקבילה בתהילים (פו, טו):

"ואתה ה' א-ל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד
ואמת"

44. גמרא ביומא סט, ע"ב אומרת ביחס לנביאים
ירמיהו ודניאל:

"ומתוך שידועין בקב"ה שאמיתי הוא, לפיכך לא
כזבו בו"

45. משה בתפילתו לאחר חטא המרגלים (במדבר
יד, יז-יח):

"ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר ה' ארך
אפים ורב חסד נושא עוון ופשע..."

והעיר הרמב"ן:

"ולא הזכיר 'אמת' כי במידת האמת יהיו
חייבים..."

46. יונה פרק ג' פסוק י'

"וירא הא-להים את מעשיהם...וינחם הא-להים על
הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה",

47. חז"ל בילקוט שמעוני (תק"ן):

"פעם שניה שלחו לירושלים להחריבה. כיון שעשו
תשובה, עשה הקב"ה ברוב רחמיו ונחם על הרעה
ולא החריבה. והיו ישראל קורין אותו נביא שקר.
פעם שלישית שלחו לנינוה להחריבה. דן יונה דין
בינו לבין עצמו ואמר: יודע אני שהגויים קרובי
תשובה הם, ויעשו תשובה...ולא די שישראל קורין
אותי נביא שקר, אלא אף עובדי אלילים קורין
אותי נביא השקר. אברח למקום שאין כבודו שם".

48. רש"י על יונה ד', א'-ב':

"וירע אל יונה - אמר, עכשיו יאמרו האומות שאני
נביא שקר",

"הלא זה דברי - יודע אני שאם יחזרו בתשובה, לא
תחריבם ואהיה שקרן בעיניהם"

49. ילקוט שמעוני (תקנ"א):